

JSES

Journal of Sustainable Educational Studies

Geliş/Received: 17.02.2022 Kabul/Accepted: 10.03.2022

ÖZEL EĞİTİM GEREKSİNİMLİ ÇOCUK ANNELERİNİN SORUNLARLA BAŞ ETME YÖNTEMLERİ VE PSİKOLOJİK DAYANIKLILIK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN

İNCELENMESİ¹

Yağmur ŞEN ÜN²

Esra AKGÜL³

Özet

Bu çalışma, özel eğitim gereksinimli çocuk annelerinin sorunlarla baş etme yöntemleri ve psikolojik dayanıklılık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. 303 annenin katılımıyla gerçekleştirilen çalışmada araştırmacı tarafından hazırlanan demografik bilgi formu, 42 maddelik başa çıkma becerileri envanteri (Folkman ve Lazarus, 1985) ve yetişkinler için psikolojik dayanıklılık ölçeği (Basım ve Çetin, 2011) veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Başa çıkma becerilerinde yaş, eğitim durumu, çalışma durumu, çocuğun tanısı, ailede başka engelli bireyin varlığı, çocuğun cinsiyeti, engelli çocuk sahibi olma yılı, çocuğun özel eğitim alma yılı ve annenin psikolojik evresi bakımından anlamlı farklılık olmadığı görülmüştür. Aylık gelir, medeni durum, engelin ortaya çıkış zamanı, çocuğun yaşı ve eşin çocuğa tutumu bakımından ise anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Psikolojik dayanıklılıkta yaş, eğitim durumu, çalışma durumu, medeni durum, engelin ortaya çıkış zamanı, çocuğun cinsiyeti ve psikolojik evre bakımından anlamlı farklılık olmadığı görülmüştür. Aylık gelir, çocuğun tanısı, ailede başka engelli bireyin varlığı, çocuğun yaşı, engelli çocuk sahibi olma yılı, çocuğun özel eğitim alma yılı ve eşin çocuğa tutumu bakımından ise anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Özel eğitim gereksinimli çocuk annelerinin başa çıkma becerileri ile psikolojik dayanıklılıkları arasında düşük düzeyde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Anahtar Sözcükler: Psikolojik dayanıklılık; başa çıkma, özel gereksinimli birey

INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN COPING STRATEGIES AND RESILIENCE LEVELS OF MOTHERS OF CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS

Abstract

This study examines the relationship between coping strategies and psychological resilience levels of mothers of children with special needs. The personal information form, the coping skills inventory (Folkman & Lazarus, 1985) and the psychological resilience scale for adults (Basım & Çetin, 2011) were used as data collection tools and applied to 303 mothers. There were no significant difference in coping skills in terms of age, educational status, employment, diagnosis of the child, presence of another individual with special needs in the family, gender of the child, year of having a child with special needs, child's special education year and the mother's psychological stage. Significant differences were determined in terms of monthly income, marital status, time of diagnoses, age of the child and the attitude of the spouse towards the child. Additionally, no significant difference

¹ Bu çalışma 1. yazarın yüksek lisans tezinden üretilmiş olup aynı zamanda 18-19 Aralık 2021 tarihlerinde FSMVÜ Eğitimde Mükemmeliyet Araştırmaları Kongresi'nde (EMAK-2021) sunulmuştur.

² Uzm., Özel Minik Hayaller Anaokulu, Balıkesir-Türkiye, senyagmur10@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8305-8763

³ Prof. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, MYO, Engelliler için Gölge Öğreticilik Programı, İstanbul-Türkiye, emakgul@fsm.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6897-538X

in psychological resilience in terms of age, educational status, employment status, marital status, time of diagnoses, child's gender and psychological stage observed. A low level positive and significant relationship was found between coping skills and psychological resilience of mothers of children with special needs.

Keywords: Psychological resilience; coping; individual with special needs.

Makale Türü (Article Type): Araştırma Makalesi/Research Article

Kaynakça Gösterimi: Şen Ün, Y., & Akgül, E. (2022). Özel eğitim gereksinimli çocuk annelerinin sorunlarla baş etme yöntemleri ve psikolojik dayanıklılık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Journal of Sustainable Educational Studies (JSES)*, (Ö1), 247-270.

1. GİRİŞ

Aileler, özellikle anneler, henüz doğmamış çocukları için hayaller kurarlar. Bu hayaller genellikle kendisinin, eşinin ve diğer çocuklarının karmaşık bir resmidir. Kaygıyla birleşen bu psikolojik hazırlık dönemi normal bir süreçtir. Bu süreç mükemmel bir çocuk sahibi olma isteği veya yetersizliği olan bir bebeğin doğumunun vereceği korkuyu içermektedir. Özel gereksinimli bir bebeğin doğumuyla ya da daha sonraki yıllarda çocuğun özel gereksinim durumundan etkilenmesiyle ebeveynlerin çocukları ile ilgili kurdukları hayaller yıkılır. Bu çalışmada; özel gereksinimli birey, “çeşitli nedenlerle, bireysel özellikleri ve eğitim yeterlilikleri açısından yaşatlarından beklenen düzeyden anlamlı farklılık gösteren birey” olarak tanımlanmıştır. Anne-babaların özel gereksinimli bir çocuğa sahip olduklarını ilk öğrendiklerinde yaşadıkları şok, çaresizlik ve diğer duygular zamanla yerini aşırı üzüntü, psikolojik çökkünlük, çevre tarafından kendilerine acınarak bakıldığı duygusuna bırakmaktadır. Bu sebeplerden dolayı özel gereksinimli çocuğa sahip olmak aileleri duygusal yönden sarsan bir durumdur. Özel gereksinimli bir çocuğun aileye katılımı, aile yapısında, işleyişinde ve aile üyelerinin rollerinde önemli değişikliklere neden olmaktadır (Okanlı, Ekinci, Gözüağca ve Sezgin, 2004). Bu değişikliğin sebeplerinden biri özel gereksinimli bir çocuğun bakımında yaşanan güçlüklerin çoğu zaman aileye yoğun kaygılar yaşatmasıdır. Sevgi, sorumluluk, zorunluluk, yorgunluk ve bıkkınlık gibi kavramlardan oluşan bu problem yumağı, özel gereksinimi olmayan çocukların ailelerine yaşattıkları duygulara göre farklılık göstermektedir. Bu açıdan özel gereksinimli çocuğa bakım vermek, eğitmek, büyütme başta çocukla ilgilenen anne olmak üzere tüm aile üyelerinde problem oluşturabilmektedir (Işıksan, 2005; Yavuz ve Gümüşkaya, 2021). Ebeveynler, alışılması zor olan bu durum karşısında stres yaşamakta, günlük hayatın gereklerini yerine getirmede zorlanmaktadırlar.

Ebeveynlerin yaşadıkları bu duygusal zorlanma, çocuklarının durumuna ilişkin yeterli bilgi edinememe, başkalarına çocuğunun durumunu açıklamada çekilen güçlük, çocukta özel gereksinime bağlı olarak görülen davranış ve sağlık sorunları, tedavi ve eğitim konusunda pek çok uzmanla görüşme gerekliliği, uygun özel eğitim merkezi bulma çabaları, daha fazla para ve enerji gereksinimi ve çocuğun geleceğine ilişkin kaygılar aileler için önemli stres kaynakları arasındadır (Özay, 2004). Çocuk okul çağına geldiğinde bu stres kaynaklarına bir yenis eklenmiş olur. Biliyoruz ki her birey toplumun diğer fertleriyle farklı ve benzer özelliklere sahip olup, benzerliklerini ve farklılıklarını dikkate alan, gelişmekte ve değişmekte olan dünyaya ayak uydurmalarını sağlayacak bir eğitim sürecine gereksinim duymaktadır. Özel gereksinimli bireyler ise, bedensel, zihinsel, duygusal ve sosyal özellikleri yönünden akranlarından farklı gereksinimleri olan bireylerdir (Zengin, 2013). Bu farklı gereksinimlerin karşılanması ise okul ve eğitimcilerin sorumluluğunda olup özel eğitim kapsamındadır. Okul çağında çocuğu olan aileler bazen bu sorumluluğun farkında olmayan ortam ve kişilerle karşılaşabilmekte ve bu durum yukarıda açıklanan streslere bir yenisini eklemektedir. Bu çalışmada söz konusu olan özel eğitim; “görme, işitme, ortopedik ve zihinsel alanlarda tanınmış özel gereksinimlileri, süregelen hastalıkları olanları, uyum güçlüğü yaşayanları, dil ve konuşma güçlüğü olanları, üstün ve özel yeteneklileri” kapsamaktadır. Özel eğitim çalışmalarının nitelikli personellerle yapıldığı okul ortamları ebeveynlerin okul dönemi stresini ortadan kaldıracaktır ve sorunlarla baş etmelerini kolaylaştırabilir.

Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin çocuklarıyla ilgili oluşan sorunlar ve stres faktörleri ile baş edebilmelerinde; çocuğun eğitiminin nitelikli personellerle iyi okullarda gerçekleşmesinin yanı sıra, kendi psikolojik dayanıklılık düzeylerinin yüksekliği de önemli bir faktördür. Bu konuda yapılan en eski çalışmalar arasındaki Kobasa, Maddi ve Khan (1982), kişilerin başarılı bir şekilde stresle başa çıkabilmelerinde ve hayata sağlıklı devam edebilmelerinde “psikolojik dayanıklılık” kişilik özelliğinin etkili olduğunu, ayrıca “dayanıklı” bireylerin kendilerine ve dünyaya karşı farklı bir bakış açısına sahip olduğunu ifade etmektedir. Bunun yanı sıra, Kobasa, Maddi ve Khan (1982), yaşanan güç olaylar karşısında kendini toparlama gücü yüksek olan bireylerin

bir kişilik özelliği olarak ele alınan psikolojik dayanıklılığının, sağlık ve kişilik üzerindeki etkisini varoluşçu yaklaşımın temel kavramlarına dayandırarak açıklamıştır. Kobasa, Maddi ve Courington'a (1981) göre ise stresli yaşam durumları ile karşılaşma sürecinde dayanıklılığı aktif hale getirme, bireylerin başa çıkmasını kolaylaştırmaktadır. Alan yazın taraması son 30-40 yıl içerisinde psikolojik dayanıklılık konusuna daha çok önem verildiğini göstermektedir. Son yıllardaki ebeveyn psikolojik dayanıklılığını inceleyen pek çok çalışmaya; Yavuz ve Gümüşkaya (2021), Ilias, Cornish, Kummar, Park ve Golden (2019), Arslan (2020), Bilge, Avcı ve Kale (2021), örnek verilebilir. Bu çalışmalardan Ilias, Cornish, Kummar, Park ve Golden (2019) tarafından, özel gereksinim gruplarından olan otizmlili çocuk ebeveynleri ile yapılan çalışmada, yukarıda açıklanan stres faktörlerine verilen tepkilerin psikolojik dayanıklılık ile ilişkisi anlatılmıştır.

Risk faktörlerinin varlığı, psikolojik dayanıklılık kavramını ön plana çıkarmaktadır. Bu durum risk faktörü ile birlikte koruyucu faktörlerin de devreye girmesine neden olmaktadır. Psikolojik dayanıklılık, koruyucu faktörler ve risk faktörleri birbirleriyle sıkı ilişkiler kuran kavramlardır. Risk faktörleri, sıkıntılı durumlarda verilen olumsuz yanıtların sıklığını arttıran kişisel ve çevresel değerler olarak açıklanabilir ve özel gereksinimli bir çocuk dünyaya getirmiş olmak da bu risk faktörlerinden sayılabilir. Koruyucu faktörler ise stres yönetme gibi çatışmalara dayanma yeteneğini destekleyen kaynaklardan oluşan birtakım değerlerdir. Bu faktörlerin etkisi, risk içeren bir durum olduğunda dengeleyici yani hafifletici, azaltıcı veya yok edici olarak görülür (Truffino, 2010). Ebeveynlerin sorunlarla baş edebilmelerinde bu koruyucu faktörlerle kendini gösteren dayanıklılık kavramı bu sebeple bu tezin konusu olmuştur. Psikolojik dayanıklılıkla ilgili benzer bir çalışmada; Mak, Ng ve Wong (2011), psikolojik dayanıklılığı yüksek düzeyde bulunan kişilerin depresyona karşı kendilerini koruma düzeylerinin de yüksek olduğunu, gelecek algıları ve benlik algılarının da pozitif bir yönelim gösterdiğini belirtmişlerdir. Benlik algısıyla birlikte dünya ve gelecek algılarında bir iyimserlik, psikolojik dayanıklılık ile gösterilebilmektedir. Söz konusu benlik, dünya ve gelecek algılarının pozitif olması ise elbette ebeveynlerin psikolojik dayanıklılıklarının artmasına ve böylece sorunlarla baş edebilmelerinin kolaylaşmasına sebep olacaktır denilebilir. Özel gereksinimli çocuğa sahip anneler, özel gereksinimi olmayan çocuğa sahip annelere kıyasla çocuklarının kendilerine daha bağımlı olduklarını, kendi kendilerini yönetemediklerini, aileye daha fazla sorumluluk yüklediklerini, genel anlamda sağlıklı çocuktan daha çok zorluk yaşattıkları için strese maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca benzer şekilde, ebeveynlerin daha fazla depresyon belirtisi taşıdığı ve duygusal zorluk yaşadığı da yapılan çalışmalarda görülmüştür (Eroğlu, Arıcı ve Peker, 2015; Kararımak ve Siviş, 2011). Bu ifadeye paralel olarak; ülkemizde ve diğer ülkelerde özellikle özel gereksinimli çocuğu olan annelerle yapılan çalışmalarda, özel gereksinim durumundan dolayı maruz kalınan strese, zorlanma, öfke, yalnızlık duygularının da eşlik ettiği bu duyguların sebep olduğu bedensel yakınmaların çoklukla ortaya konduğu, yanı sıra depresyon ve anksiyete bozukluğu gibi ruhsal bozuklukların daha sık görülür olduğu alanyazında yer almaktadır (Kaytez, Durualp ve Kadan, 2015; Masulani-Mwale, Mathanga, Kauye ve Gladstone, 2018; Najmi, Heidari, Feizi, Hovsepian, Momeni ve Azhar, 2018; Türkan, 2017). Bu duruma paralel olarak, yapılan araştırmalarda, özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin psikolojik dayanıklılık düzeyleri; sahip olmayan annelerin psikolojik dayanıklılık düzeylerinden daha yüksek olduğu bulunmuştur (Özbek, 2018; Temel, 2015). Ayrıca özel gereksinimli çocuk annelerinin eğitimleri arttıkça anksiyete, depresyon, olumsuz benlik ve somatizasyon puanlarının azaldığı aynı zamanda bir işte çalışan annelerin, çalışmayan annelere göre psikolojik dayanıklılık düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Ömeroğlu, 2019; Pınar, 2018).

Özellikle özel gereksinimli bir çocuğa sahip olan ebeveynlerle ilgili yapılan çalışmalarda annelerin psikolojik semptom sayılarının babalara oranla daha çok olduğu görülmektedir. Bu durum özel gereksinimli çocuk sahibi olan annelerin depresif belirtileri daha fazla gösterdiğini ve kaygı düzeylerinin daha yüksek olduğunu ifade etmesi açısından önem arz etmektedir. Bu durumun açıklanmasında annelerin babalara oranla kişisel ilişkilerde daha duyarlı olmaları ile açıklanmaktadır (Aydemir, 2015; Canarslan, 2014; Turgut, 2014).

Canarslan (2014), yaptıkları çalışmada işitme yetersizliği olan çocuk anneleri ile zihinsel veya çoklu yetersizliği olan annelerin yaşam kalitelerini karşılaştırmışlardır. İşitme yetersizliği olan çocuk annelerinin diğerlerine göre yaşam kalitelerini daha yüksek algıladıkları görülmüştür. Öztürk (2017) ise otizmlili çocuklara sahip anneler ile zihinsel yetersizliği olan çocuklara sahip annelerin benzer depresyon ve anksiyete düzeyleri gösterdiğini bulmuştur. Tüm bu çalışmalardan anlaşılacağı gibi, çocuğun özel gereksinim durumu, ebeveynlerin veya birinci dereceden bakım sağlayan annelerin depresyon ve anksiyete düzeyleri üzerinde etkilidir. Özel gereksinimi olan çocuk sayısının tüm dünya genelinde artıyor olması, araştırmanın önemini vurgulayan bir başka husustur.

1.1. Problem Durumu

Araştırmanın ana problem cümlesi; “özel gereksinimli çocuk annelerinin sorunlarla baş etme yöntemleri ve psikolojik dayanıklılık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi” şeklindedir. Bu ana problem annenin; yaşı, eğitim durumu, çalışma durumu, çocuğun tanısı, ailede başka özel gereksinimli bireyin varlığı, çocuğun cinsiyeti, özel gereksinimli çocuk sahibi olma yılı, çocuğun özel eğitim alma yılı ve annenin içinde bulunduğu psikolojik evre, aylık geliri, medeni durumu, özel gereksinimin ortaya çıkış zamanı, çocuğun yaşı ve eşin çocuğa tutumu şeklinde sıralanan değişkenler açısından irdelenmiştir.

1.1.1. Alt problemler

Problem cümlesi doğrultusunda cevaplandırılacak alt problemler aşağıdaki gibidir.

Araştırmaya katılan özel gereksinimli çocuk annelerinin;

1. Başa çıkma becerileri demografik bilgiler ve ana problemde sıralanan değişkenler açısından irdelendiğinde anlamlı bir farklılaşma var mıdır?
2. Psikolojik dayanıklılığı demografik bilgiler ve ana problemde sıralanan değişkenler açısından irdelendiğinde anlamlı bir farklılaşma var mıdır?
3. Başa çıkma becerileri ile psikolojik dayanıklılık düzeyleri ilişkili midir?

2. YÖNTEM

Bu araştırma, özel gereksinimli çocukların annelerinin başa çıkma becerileri ile psikolojik dayanıklılıkları arasındaki ilişkinin çeşitli değişkenlere göre (Yaş, cinsiyet, maddi durum, çalışma durumu, çocuğun tanısı, çocuğun cinsiyeti, çocuğu yaşı, eşin çocuğun bakımına ve durumuna karşı tutumu) farklılaşp farklılaşmadığını ortaya koymak üzere yapılan ilişkisel tarama modelinde bir çalışmadır. Tarama modelleri, geçmişte veya halen geçerli olan bir olguyu, olduğu haliyle betimlemeyi amaçlayan çalışmalar için uygun modeller olup betimsel tarama modelleri genel tarama modelleri ve örnek olay tarama modeli olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Genel tarama modelleri, evrenin çok sayıda elemandan oluşması halinde, evrenin tümü ya da ondan alınacak bir örneklem üzerinde tarama çalışmaları yapılarak evrenin geneli hakkında bir yargıya varmak için uygun modellerdir. Çalışmada, genel tarama modelleri içinde yer alan ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İki ve ikiden fazla değişken arasındaki birlikte değişimin varlığı ve derecesi araştırılacağı zaman ilişkisel tarama modelleri uygun bir model olarak değerlendirilmektedir (Karasar, 2000). Bu modele uygun olarak değişkenler arasındaki ilişkilerin varlığı ve derecesi ortaya konmaya çalışılmıştır.

2.1. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2020-2021 yılında Balıkesir ili Karesi ve Altieylül ilçelerinde bulunan Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde eğitime devam etmekte olan özel gereksinimli öğrencilerin anneleri oluşturmuştur. Örneklem belirlemede basit (kolay) rastgele örneklem yöntemi kullanılmıştır. 303 gönüllü anneye rastgele örnekleme yöntemi ile uygulanmıştır.

2.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada kullanılacak verileri toplamak amacıyla, demografik bilgi formu dışında “Yetişkinler İçin Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği” ve “Başa Çıkma Becerileri Envanteri” olmak üzere 2 tane veri toplama aracı kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenirlik analizine ilişkin elde edilen bulgular aşağıdaki Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Ölçeklere Ait Güvenirlik Analizi

	Cronbach's Alpha	Madde Sayısı
Baş çıkma yöntemleri	0,77	42
Psikolojik dayanıklılık	0,83	33

Tabloya bakıldığında Başa Çıkma Yöntemleri ölçek güvenirlik değeri 0,77; Psikolojik Dayanıklılık ölçek güvenirlik değeri ise 0,83 olarak bulunmuştur. Ölçeklerin yüksek düzeyde güvenilir oldukları görülmektedir.

2.2.1. Başa çıkma yöntemleri envanteri

Folkman ve Lazarus (1985) tarafından geliştirilen Başa Çıkma Yöntemleri Envanteri (Ways of Coping Inventory) hem klinik hem de klinik olmayan düzeyde kullanılabilen 42 maddelik bir ölçektir (Şenol-Durak, Durak ve Elagöz, 2011) tarafından Türkçeye çevrilen “Başa Çıkma Yöntemleri Envanteri’nin Güvenilirlik ve Geçerlilik Çalışması” adlı araştırmalarında güvenilirliği ve geçerliliği incelenmiş ve 0,74 olarak bulunmuştur. Bu bağlamda ölçeğin güvenilirliği 0,74 olarak bulunduğundan ölçeğin Türkçe versiyonu kullanılabilir düzeydedir. Ölçeğin Türkçe versiyonunun psikometrik nitelikleri 2 iki gruba birlikte yapılmıştır. Birinci grupta üniversite öğrencileri yer almaktadır (N=485); diğer grup halktan kişileri oluşturmaktadır (N=416). İki gruba yapılan araştırmanın sonucunda iki grubun yanıtları doğrultusunda faktör analizi anlamlı bulunmuştur (Çakır, 2009). Bu çalışmada ise güvenilirlik katsayısı 0,77 olarak bulunmuştur.

2.2.2. Psikolojik dayanıklılık ölçeği

Friborg, Barlaug, Martinussen, Rosenvinge ve Hjemdal (2003) tarafından geliştirilen Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği (200), Basım ve Çetin (2011) tarafından “Yetişkinler İçin Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği”nin Güvenilirlik ve Geçerlilik Çalışması” adlı araştırmalarında güvenilirliği ve geçerliliği incelenmiş ve 0,86 olarak bulunmuştur (201). Bizim çalışmamızda ise güvenilirlik katsayısı 0,83 olarak yüksek düzeyde bulunmuştur. Psikolojik Dayanıklılık Ölçeğinde kullanılan maddelerin tercih edilme aşamasında önyargılı değerlendirme yapılmaması amacıyla, olumlu ve olumsuz özelliklerin farklı yönlerde olduğuna, cevaplar için de beş kutucuğun yer almış olduğu bir anket formu kullanılmaktadır. Şematik şekilde yapılmış olan değerlendirme kapsamında psikolojik dayanıklılığın düşük ya da yüksek ölçülmesinde kullanılacak puanlama şekli serbest bırakılmıştır. Ölçek 6 boyuttan oluşmaktadır ve her boyut için madde sayısı şöyle verilmiştir; “Yapısal Stil” ve “Gelecek Algısı” dörder madde; “aile uyumu”, “kendilik algısı” ve “sosyal yeterlilik” altışar madde ve “sosyal kaynaklar” ise yedi madde ile ölçülmektedir. Basım ve Çetin (2011) tarafından geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. Yapılan faktör analizi sonucunda özgün ölçekle örtüşen "Kendilik algısı", "Gelecek algısı", "Yapısal stil", "Sosyal yeterlilik", "Aile uyumu" ve "Sosyal kaynaklar" boyutlarını içeren altı faktörlü yapı doğrulanmıştır (201). Biçim olarak 5’li Likert tipinde hazırlanmıştır. Puanlama yaparken ölçek puanı arttıkça psikolojik dayanıklılığın artması isteniyorsa, değerlendirme soldan sağa doğru 12345 şeklinde puanlanarak yapılmalıdır. Bu çalışmada puanlar arttıkça psikolojik dayanıklılığın artması beklenerek cevap kutuları soldan sağa doğru 12345 şeklinde değerlendirilmiştir.

2.3. Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi

Özel gereksinim ihtiyacı olan çocuk anneleri için Demografik Bilgi Formu, uyarlanan “Yetişkinler İçin Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği” ve “Başa Çıkma Becerileri Envanteri” özel gereksinime ihtiyacı olan çocuk anneleri tarafından doldurulmuştur. Araştırmada yüz yüze görüşülerek araştırma hakkında bilgi verilmiş ve formu nasıl dolduracakları açıklanmıştır. Elde edilen verilerin istatistik analizi, SPSS (Statistical Package for Social Sciences) 23.0 istatistik programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Öncelikle güvenilirlik analizi uygulanmıştır. Daha sonra kişisel bilgi formundan elde edilen bilgilerin analizinde frekans ve yüzdelik değerlerden faydalanılmıştır. Ölçek puanlarının dağılımlarına bakarken ortalama ve standart sapma istatistikleri kullanılmıştır. Ölçek puanlarının normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek için basıklık ve çarpıklık değerlerine bakılmıştır. Basıklık ve çarpıklık değerleri -1,50; +1,50 aralığında kaldığından (202) parametrik testler kullanılmıştır. Bağımsız değişkenin iki olduğu gruplardaki ortalama puan farklılıklarının tespiti için t-testi, bağımsız değişken sayısının ikiden fazla olduğu gruplarda ise Anova testi uygulanmıştır. Ayrıca puan ortalamaları arasındaki ilişkinin test edilmesinde korelasyon analizi uygulanmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Alt Problemlere ilişkin Bulgular

Her bir alt probleme ilişkin bulgular ayrı alt başlıklarla aşağıda verilmiştir.

3.1.1. Özel Gereksinimli Çocuk Annelerinin Başa çıkma becerileri demografik bilgiler ve ana problemde sıralanan değişkenler açısından irdelendiğinde anlamlı bir farklılaşma var mıdır?

Bu kısımda ve bundan sonra açıklanacak olan tüm alt problemlere ait bulgularda, annelerin başa çıkma becerileri ve psikolojik dayanıklılık düzeyleri hangi demografik bilgiler ya da değişkenler açısından anlamlı bir farklılık

gösteriyorsa o bulgulara yer verilmiş, istatistiksel olarak anlamlı bir farka sebebiyet vermeyen değişkenlerden bu kısımda bahsedilmemiştir.

Özel gereksinimli çocuk annelerinin aylık gelir ile Başa Çıkma Becerileri arasında anlamlı bir farklılaşma olup olmadığını belirlemek için yapılan Anova testine ait bulgular aşağıdaki Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Başa Çıkma Becerilerinin Aylık Gelire Göre Anova Testi

Ölçek	Grup	N	$\bar{x}$	ss	Var.K.	KT	Sd	KO	F	P
Başa Çıkma Becerileri	1600-2000 TL	60	2,29	0,22	G.Arası	0,339	3	0,113	3,063	,028*
	2001-4000 TL	146	2,31	0,18	G.İçi	11,044	299	0,037		
	4001-6000 TL	68	2,23	0,19	Toplam	11,383	302			
	6001 TL ve üstü	29	2,33	0,16						
	Toplam	303	2,29	0,19						

Tablo 2’ye göre, özel gereksinimli çocuk annelerinin aylık gelir ile başa çıkma becerileri puan ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmuştur ($F=3,063$; $p<0,05$). Farkın hangi gruplar arasında oluştuğunu belirlemek amacıyla post-hoc testleri yapılmıştır. Buna göre aylık geliri 4001-6000 TL arası olan annelerin, aylık geliri 2001-4000 TL ile 6001 TL ve üstü olan annelere göre başa çıkma becerilerini anlamlı düzeyde daha düşük algıladıkları görülmüştür.

Özel gereksinimli çocuk annelerinin medeni durum ile Başa Çıkma Becerileri arasında yapılan Anova testine ait bulgular Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. Başa Çıkma Becerilerinin Medeni Duruma Göre Anova Testi

Ölçek	Grup	N	$\bar{x}$	ss	Var.K.	KT	Sd	KO	F	p
Başa Çıkma Becerileri	Evli	262	2,28	0,19	G.Arası	0,232	2	0,116	3,124	,045*
	Boşanmış	30	2,34	0,16	G.İçi	11,151	300	0,037		
	Eşi vefat etmiş	11	2,40	0,12	Toplam	11,383	302			
	Toplam	303	2,29	0,19						

Tabloya göre, özel gereksinimli çocuk annelerinin medeni durum ile başa çıkma becerileri puan ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmuştur ($F=3,124$; $p<0,05$). Farkın hangi gruplar arasında oluştuğunu belirlemek amacıyla post-hoc testleri yapılmıştır. Buna göre evli olan annelerin, eşi boşanmış olan annelere göre başa çıkma becerilerini anlamlı düzeyde daha düşük algıladıkları görülmüştür.

Araştırmada bir başka değişken olan çocuğun tanı alma zamanı ile annelerin başa çıkma becerileri arasında anlamlı bir farklılaşma olup olmadığını belirlemek için yapılan Anova testine ait bulgular Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4. Annelerin Başa Çıkma Becerileri-Çocuğun Tanı Zamanı Anova Sonuçları

Ölçek	Grup	N	$\bar{x}$	ss	Var.K.	KT	Sd	KO	F	p
Başa Çıkma Becerileri	Doğum öncesi	36	2,37	0,10	G.Arası	0,268	2	0,134	3,616	,028*
	Doğum sırası	34	2,31	0,22	G.İçi	11,115	300	0,037		
	Doğum sonrası	233	2,28	0,19	Toplam	11,383	302			
	Toplam	303	2,29	0,19						

Tabloya göre, özel gereksinimli çocuk annelerinin özel gereksinim durumunun ortaya çıkış zamanı ile başa çıkma becerileri puan ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmuştur ($F=3,616$; $p<0,05$). Farkın hangi gruplar arasında oluştuğunu belirlemek amacıyla post-hoc testleri yapılmıştır. Buna göre çocuğun engel zamanı doğum sonrası olan annelerin, çocuğun engel zamanı doğum öncesi olan annelere göre başa çıkma becerilerini anlamlı düzeyde daha düşük algıladıkları görülmüştür.

Annelerin Başa Çıkma Becerileri ile çocuğun yaşı arasında anlamlı bir farklılaşma olup olmadığını belirlemek için yapılan Anova testine ait bulgular Tablo 5’te gösterilmiştir.

Tablo 5. Annenin Başa Çıkma Becerisi- Çocuğun Yaşı Anova Sonuçları

Ölçek	Grup	N	$\bar{x}$	ss	Var.K.	KT	Sd	KO	F	p
Başa Çıkma Becerileri	0-10 yaş	193	2,31	0,17	G.Arası	0,442	2	0,221	6,061	,003*
	11-18 yaş	75	2,23	0,21	G.İçi	10,941	300	0,036		
	19 yaş ve üstü	35	2,34	0,19	Toplam	11,383	302			
	Toplam	303	2,29	0,19						

Tabloya göre, özel gereksinimli çocuk annelerinin çocuğun yaşı ile başa çıkma becerileri puan ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmuştur ($F=6,061$; $p<0,05$). Farkın hangi gruplar arasında oluştuğunu belirlemek amacıyla post-hoc testleri yapılmıştır. Buna göre çocuğu 11-18 yaş arasında olan annelerin, diğer annelere göre başa çıkma becerilerini anlamlı düzeyde daha düşük algıladıkları görülmüştür.

Özel gereksinimli çocuk annelerinin eşin çocuğa tutumu ile Başa Çıkma Becerileri arasında anlamlı bir farklılaşma olup olmadığını belirlemek için yapılan Anova testine ait bulgular Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Annelerin Başa Çıkma Becerileri-Eşin Çocuğa Tutumu Anova Sonuçları

Ölçek	Grup	N	$\bar{x}$	ss	Var.K.	KT	Sd	KO	F	p
Başa Çıkma Becerileri	Çok kötü	8	2,48	0,12	G.Arası	0,503	3	0,168	4,607	,004*
	Kötü	12	2,29	0,10	G.İçi	10,880	299	0,036		
	İyi	140	2,26	0,18	Toplam	11,383	302			
	Çok iyi	143	2,32	0,20						

Tabloya göre, özel gereksinimli çocuk annelerinin eşin çocuğa tutumu ile başa çıkma becerileri puan ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmuştur ($F=4,607$; $p<0,05$). Farkın hangi gruplar arasında oluştuğunu belirlemek amacıyla post-hoc testleri yapılmıştır. Buna göre eşinin çocuğa karşı tutumu çok kötü olan annelerin, diğer annelere göre başa çıkma becerilerini anlamlı düzeyde daha yüksek algıladıkları görülmüştür.

3.1.2. Özel Gereksinimli Çocuk Annelerinin Psikolojik dayanıklılığı demografik bilgiler ve ana problemde sıralanan değişkenler açısından irdelendiğinde anlamlı bir farklılaşma var mıdır?

Özel gereksinimli çocuk annelerinin aylık gelir ile Psikolojik Dayanıklılık ölçeği ve alt boyutları arasında anlamlı bir farklılaşma olup olmadığını belirlemek için yapılan Anova testine ait bulgular aşağıdaki Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7. Annelerin Psikolojik Dayanıklılık Düzeyi-Aylık Gelir Anova Sonuçları

Ölçek	Grup	N	$\bar{x}$	ss	Var.K.	KT	Sd	KO	F	p
Yapısal Stil	1600-2000 TL	60	3,22	0,68	G.Arası	2,449	3	0,816	1,838	,140
	2001-4000 TL	146	3,26	0,72	G.İçi	132,809	299	0,444		
	4001-6000 TL	68	3,33	0,60	Toplam	135,257	302			
	6001 TL ve üstü	29	3,55	0,39						
	Toplam	303	3,29	,0,66						
Gelecek Algısı	1600-2000 TL	60	3,70	0,83	G.Arası	4,254	3	1,418	1,703	,166
	2001-4000 TL	146	3,46	0,91	G.İçi	248,897	299	0,832		
	4001-6000 TL	68	3,46	0,96	Toplam	253,151	302			
	6001 TL ve üstü	29	3,75	0,95						
	Toplam	303	3,54	0,91						
Aile Uyumu	1600-2000 TL	60	3,63	0,97	G.Arası	5,287	3	1,762	2,071	,104

	2001-4000 TL	146	3,73	0,93	G.İçi	254,426	299	0,851		
	4001-6000 TL	68	3,61	0,88	Toplam	259,713	302			
	6001 TL ve üstü	29	4,09	0,81						
	Toplam	303	3,72	0,92						
Kendilik Algısı	1600-2000 TL	60	3,88	0,74	G.Arası	3,056	3	1,019	2,060	,106
	2001-4000 TL	146	3,65	0,71	G.İçi	147,878	299	0,495		
	4001-6000 TL	68	3,80	0,62	Toplam	150,934	302			
	6001 TL ve üstü	29	3,86	0,74						
	Toplam	303	3,75	0,70						
Sosyal Yeterlilik	1600-2000 TL	60	3,62	0,91	G.Arası	10,280	3	3,427	4,886	,002*
	2001-4000 TL	146	3,66	0,85	G.İçi	209,715	299	0,701		
	4001-6000 TL	68	3,65	0,77	Toplam	219,995	302			
	6001 TL ve üstü	29	4,27	0,72						
	Toplam	303	3,71	0,85						
Sosyal Kaynaklar	1600-2000 TL	60	3,70	0,82	G.Arası	3,697	3	1,232	1,971	,118
	2001-4000 TL	146	3,72	0,79	G.İçi	186,929	299	0,625		
	4001-6000 TL	68	3,77	0,81	Toplam	190,626	302			
	6001 TL ve üstü	29	4,10	0,63						
	Toplam	303	3,77	0,79						
Psikolojik Dayanıklılık	1600-2000 TL	60	3,62	0,53	G.Arası	3,129	3	1,043	3,520	,015*
	2001-4000 TL	146	3,58	0,55	G.İçi	88,597	299	0,296		
	4001-6000 TL	68	3,60	0,51	Toplam	91,726	302			
	6001 TL ve üstü	29	3,94	0,57						
	Toplam	303	3,63	0,55						

Tabloya göre, özel gereksinimli çocuk annelerinin aylık gelir ile psikolojik dayanıklılık puan ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmuştur ($F=3,520$; $p<0,05$). Farkın hangi gruplar arasında oluştuğunu belirlemek amacıyla post-hoc testleri yapılmıştır. Buna göre aylık geliri 6001 TL ve üstü olan annelerin, daha az olan annelere göre psikolojik dayanıklılığı anlamlı düzeyde daha yüksek algıladıkları görülmüştür. Alt boyutlara bakıldığında ise sosyal yeterlilik boyutu puan ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmuştur ($F=4,886$; $p<0,05$). Farkın hangi gruplar arasında oluştuğunu belirlemek amacıyla post-hoc testleri yapılmıştır. Buna göre aylık geliri 6001 TL ve üstü olan annelerin, daha az olan annelere göre sosyal yeterliliği anlamlı düzeyde daha yüksek algıladıkları görülmüştür.

Özel gereksinimli çocuk annelerinin medeni durum ile Psikolojik Dayanıklılık ölçeği ve alt boyutları arasında anlamlı bir farklılaşma olup olmadığını belirlemek için yapılan Anova testine ait bulgular aşağıdaki Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8. Annelerin Medeni Durumu- Psikolojik Dayanıklılık Anova Sonuçları

Ölçek	Grup	N	$\bar{x}$	ss	Var.K.	KT	Sd	KO	F	p
Yapısal Stil	Evli	262	3,25	0,66	G.Arası	5,774	2	2,887	6,689	,001*
	Boşanmış	30	3,40	0,52	G.İçi	129,483	300	0,432		
	Eşi vefat etmiş	11	3,97	0,85	Toplam	135,257	302			
	Toplam	303	3,29	0,66						
Gelecek Algısı	Evli	262	3,50	0,92	G.Arası	3,130	2	1,565	1,878	,155
	Boşanmış	30	3,79	0,78	G.İçi	250,021	300	0,833		
	Eşi vefat etmiş	11	3,81	0,98	Toplam	253,151	302			
	Toplam	303	3,54	0,91						
Aile Uyumu	Evli	262	3,74	0,87	G.Arası	1,101	2	0,55	0,639	,529
	Boşanmış	30	3,54	1,18	G.İçi	258,612	300	0,862		
	Eşi vefat etmiş	11	3,68	1,28	Toplam	259,713	302			
	Toplam	303	3,72	0,92						
Kendilik Algısı	Evli	262	3,73	0,70	G.Arası	0,643	2	0,321	0,642	,527
	Boşanmış	30	3,86	0,67	G.İçi	150,291	300	0,501		
	Eşi vefat etmiş	11	3,87	0,76	Toplam	150,934	302			
	Toplam	303	3,75	0,70						
Sosyal Yeterlilik	Evli	262	3,70	0,85	G.Arası	0,122	2	0,061	0,083	,920
	Boşanmış	30	3,77	0,88	G.İçi	219,872	300	0,733		
	Eşi vefat etmiş	11	3,71	0,92	Toplam	219,995	302			
	Toplam	303	3,71	0,85						
Sosyal Kaynaklar	Evli	262	3,76	0,77	G.Arası	0,030	2	0,015	0,024	,977
	Boşanmış	30	3,80	0,90	G.İçi	190,596	300	0,635		
	Eşi vefat etmiş	11	3,75	1,06	Toplam	190,626	302			
	Toplam	303	3,77	0,79						
Psikolojik Dayanıklılık	Evli	262	3,61	0,54	G.Arası	0,488	2	0,244	0,802	,449
	Boşanmış	30	3,69	0,55	G.İçi	91,238	300	0,304		
	Eşi vefat etmiş	11	3,80	0,68	Toplam	91,726	302			
	Toplam	303	3,63	0,55						

Tabloya göre, özel gereksinimli çocuk annelerinin medeni durum ile yapısal stil puan ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmuştur ($F=6,689$; $p<0,05$). Farkın hangi gruplar arasında oluştuğunu belirlemek amacıyla post-hoc testleri yapılmıştır. Buna göre eşi vefat etmiş olan annelerin, diğer annelere göre yapısal stili anlamlı düzeyde daha yüksek algıladıkları görülmüştür.

Özel gereksinimli çocuk annelerinin çocuğun tanısı ile Psikolojik Dayanıklılık ölçeği ve alt boyutları arasında anlamlı bir farklılaşma olup olmadığını belirlemek için yapılan Anova testine ait bulgular Tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 9. Çocuğun Tanısı ile Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği Anova Sonuçları

Ölçek	Grup	N	$\bar{x}$	ss	Var.K.	KT	Sd	KO	F	p
Yapısal Stil	Zihinsel Eng.	104	3,25	0,72	G.Arası	9,583	6	1,597	3,762	,001*
	Bedensel Eng.	34	3,12	0,66	G.İçi	125,675	296	0,425		
	Ortopedik Eng.	18	3,30	0,53	Toplam	135,257	302			
	İşitme Eng.	11	3,45	0,40						
	Otizm	87	3,22	0,62						
	Down Send.	9	3,02	0,73						
	Diğer	40	3,71	0,58						
	Toplam	303	3,29	0,66						
Gelecek Algısı	Zihinsel Eng.	104	3,57	0,93	G.Arası	24,255	6	4,043	5,228	,000*
	Bedensel Eng.	34	3,43	0,72	G.İçi	228,896	296	0,773		
	Ortopedik Eng.	18	3,22	1,12	Toplam	253,151	302			
	İşitme Eng.	11	4,50	0,37						
	Otizm	87	3,31	0,91						
	Down Send.	9	3,44	0,55						
	Diğer	40	3,96	0,77						
	Toplam	303	3,54	0,91						
Aile Uyumu	Zihinsel Eng.	104	3,70	0,92	G.Arası	12,895	6	2,149	2,577	,019*
	Bedensel Eng.	34	3,49	0,97	G.İçi	246,818	296	0,834		
	Ortopedik Eng.	18	3,55	0,87	Toplam	259,713	302			
	İşitme Eng.	11	4,36	0,48						
	Otizm	87	3,60	0,96						
	Down Send.	9	3,98	0,28						
	Diğer	40	4,05	0,89						
	Toplam	303	3,72	0,92						
Kendilik Algısı	Zihinsel Eng.	104	3,68	0,75	G.Arası	9,498	6	1,583	3,313	,004*
	Bedensel Eng.	34	3,98	0,62	G.İçi	141,435	296	0,478		
	Ortopedik Eng.	18	4,02	0,48	Toplam	150,934	302			
	İşitme Eng.	11	4,19	0,20						
	Otizm	87	3,57	0,76						
	Down Send.	9	3,64	0,57						
	Diğer	40	3,90	0,57						
	Toplam	303	3,75	0,70						
Sosyal Yeterlilik	Zihinsel Eng.	104	3,58	0,93	G.Arası	8,227	6	1,371	1,916	,078
	Bedensel Eng.	34	3,91	0,74	G.İçi	211,768	296	0,715		
	Ortopedik Eng.	18	3,61	0,70	Toplam	219,995	302			
	İşitme Eng.	11	4,15	0,37						

	Otizm	87	3,63	0,85						
	Down Send.	9	4,09	0,71						
	Diğer	40	3,87	0,83						
	Toplam	303	3,71	0,85						
Sosyal Kaynaklar	Zihinsel Eng.	104	3,73	0,84	G.Arası	7,976	6	1,329	2,154	,047*
	Bedensel Eng.	34	3,82	0,79	G.İçi	182,651	296	0,617		
	Ortopedik Eng.	18	3,55	0,65	Toplam	190,626	302			
	İşitme Eng.	11	4,18	0,57						
	Otizm	87	3,64	0,80						
	Down Send.	9	4,23	0,79						
	Diğer	40	3,97	0,65						
	Toplam	303	3,77	0,79						
Psikolojik Dayanıklılık	Zihinsel Eng.	104	3,59	0,56	G.Arası	7,925	6	1,321	4,666	,000*
	Bedensel Eng.	34	3,62	0,55	G.İçi	83,801	296	0,283		
	Ortopedik Eng.	18	3,54	0,53	Toplam	91,726	302			
	İşitme Eng.	11	4,14	0,21						
	Otizm	87	3,50	0,53						
	Down Send.	9	3,73	0,49						
	Diğer	40	3,91	0,46						
	Toplam	303	3,63	0,55						

Tabloya göre, özel gereksinimli çocuk annelerinin çocuğun tanısı ile yapısal stil puan ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmuştur ($F=3,762$; $p<0,05$). Farkın hangi gruplar arasında oluştuğunu belirlemek amacıyla post-hoc testlerine göre diğer tanı sahibi olan annelerin, işitme yetersizliği hariç, tanıları belirtilen çocuk sahibi annelere göre yapısal stili anlamlı düzeyde daha yüksek algıladıkları görülmüştür. Yine Tablo 9'a göre, özel gereksinimli çocuk annelerinin çocuğun tanısı ile gelecek algısı puan ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmuş ($F=5,228$; $p<0,05$) post-hoc testleri sonucuna göre işitme yetersizliği ve diğer tanıli çocuk sahibi olan annelerin, bunlar hariç tanıları belirtilen çocuk sahibi annelere göre gelecek algısını anlamlı düzeyde daha yüksek algıladıkları görülmüştür. Tablo 9' da anlamlı bulunan diğer bir fark ise özel gereksinimli çocuk annelerinin çocuğun tanısı ile aile uyumu puan ortalamaları arasındaki farktır ($F=2,577$; $p<0,05$). Farkın hangi gruplar arasında oluştuğunu belirlemek amacıyla yapılan post-hoc testlerine göre diğer tanı sahibi olan annelerin, işitme yetersizliği hariç tanıları belirtilen çocuk sahibi annelere göre aile uyumunu anlamlı düzeyde daha yüksek algıladıkları görülmüştür. Özel gereksinimli çocuk annelerinin çocuğun tanısı ile sosyal kaynaklar puan ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmuştur ($F=2,154$; $p<0,05$), ortopedik özel gereksinimli çocuk sahibi olan annelerin, işitme yetersizliği ve otizm tanıli çocuk sahibi annelere göre sosyal kaynakları anlamlı düzeyde daha düşük algıladıkları, özel gereksinimli çocuk annelerinin çocuğun tanısı ile psikolojik dayanıklılık puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlı bulunduğu ($F=4,666$; $p<0,05$) ve işitme yetersizliği tanısı olan çocuğa sahip annelerin, zihinsel, bedensel, ortopedik özel gereksinimli ve otizm tanıli çocuk sahibi annelere göre psikolojik dayanıklılıklarını anlamlı düzeyde daha yüksek algıladıkları görülmüştür. Ayrıca, özel gereksinimli çocuk annelerinin çocuğun tanısı ile kendilik algısı puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olduğu ($F=3,313$; $p<0,05$) ve zihinsel yetersizlik tanısı almış çocuk annelerinin kendilik algısını, bedensel ve işitme yetersizliği tanısı almış çocuk annelerine göre anlamlı düzeyde daha düşük algıladıkları, otizmli çocuk sahibi annelerin diğer annelere göre kendilik algısını anlamlı düzeyde daha düşük algıladıkları da Tablo 9'da yer almaktadır.

Özel gereksinimli çocuk annelerinin Psikolojik Dayanıklılık ölçeği ve alt boyutları ile çocuğun tanı zamanı arasında anlamlı bir farklılaşma olup olmadığını belirlemek için yapılan Anova testine ait bulgular aşağıda Tablo 10'da gösterilmiştir.

Tablo 10. Engelin Ortaya Çıkış Zamanı ile Psikolojik Dayanıklılık

Ölçek	Grup	N	$\bar{x}$	ss	Var.K.	KT	Sd	KO	F	p
Yapısal Stil	Doğum öncesi	36	3,42	0,51	G.Arası	1,427	2	0,713	1,599	,204
	Doğum sırası	34	3,13	0,68	G.İçi	1333,831	300	0,446		
	Doğum sonrası	233	3,30	0,68	Toplam	135,257	302			
	Toplam	303	3,29	0,66						
Gelecek Algısı	Doğum öncesi	36	3,48	1,04	G.Arası	0,526	2	0,263	0,312	,732
	Doğum sırası	34	3,44	0,95	G.İçi	252,625	300	0,842		
	Doğum sonrası	233	3,56	0,89	Toplam	253,151	302			
	Toplam	303	3,54	0,91						
Aile Uyumu	Doğum öncesi	36	3,84	0,79	G.Arası	1,008	2	0,504	0,584	,558
	Doğum sırası	34	3,60	0,90	G.İçi	258,705	300	0,862		
	Doğum sonrası	233	3,72	0,95	Toplam	259,713	302			
	Toplam	303	3,72	0,92						
Kendilik Algısı	Doğum öncesi	36	3,95	0,57	G.Arası	4,920	2	2,460	5,054	,007*
	Doğum sırası	34	3,43	0,68	G.İçi	146,014	300	0,487		
	Doğum sonrası	233	3,76	0,71	Toplam	150,934	302			
	Toplam	303	3,75	0,70						
Sosyal Yeterlilik	Doğum öncesi	36	4,01	0,60	G.Arası	5,556	2	2,778	3,887	,022*
	Doğum sırası	34	3,46	0,91	G.İçi	214,438	300	0,715		
	Doğum sonrası	233	3,70	0,86	Toplam	219,995	302			
	Toplam	303	3,71	0,85						
Sosyal Kaynaklar	Doğum öncesi	36	4,01	0,77	G.Arası	2,502	2	1,251	1,995	,138
	Doğum sırası	34	3,77	0,82	G.İçi	188,124	300	0,627		
	Doğum sonrası	233	3,73	0,79	Toplam	190,626	302			
	Toplam	303	3,77	0,79						
Psikolojik Dayanıklılık	Doğum öncesi	36	3,79	0,49	G.Arası	1,710	2	0,855	2,849	,059
	Doğum sırası	34	3,47	0,67	G.İçi	90,017	300	0,300		
	Doğum sonrası	233	3,63	0,53	Toplam	91,726	302			
	Toplam	303	3,63	0,55						

Tabloya göre, özel gereksinimli çocuk annelerinin engelin ortaya çıkış zamanı ile kendilik algısı puan ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmuştur ($F=5,054$; $p<0,05$) ve engelin ortaya çıkış zamanı doğum sırası olan annelerin, diğer annelere göre kendilik algısını anlamlı düzeyde daha düşük algıladıkları, özel gereksinimli

çocuk annelerinin engelin ortaya çıkış zamanı ile sosyal yeterlilik puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlı bulunduğu ($F=3,887$; $p<0,05$) ve engelin ortaya çıkış zamanı doğum öncesi olan annelerin, diğer annelere göre sosyal yeterliliklerini anlamlı düzeyde daha yüksek algıladıkları görülmüştür.

Özel gereksinimli çocuk annelerinin ailede başka özel gereksinimli bireyin varlığı ile Psikolojik Dayanıklılık ölçeği ve alt boyutları arasında anlamlı bir farklılaşma olup olmadığını belirlemek için yapılan t-testine ait bulgular aşağıdaki Tablo 11’de gösterilmiştir.

Tablo 11. Ailede Başka Özel Gereksinimli Bireyin Varlığı ile Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği Anova Sonuçları

	Başka Özel Gereksinimli Birey	N	$\bar{x}$	ss	sd	t	p
Yapısal Stil	Var	37	3,03	0,69	301	-2,602	,010*
	Yok	266	3,33	0,65			
Gelecek Algısı	Var	37	3,21	0,83	301	-2,327	,021*
	Yok	266	3,58	0,91			
Aile Uyumu	Var	37	3,15	0,87	301	-4,090	,000*
	Yok	266	3,80	0,90			
Kendilik Algısı	Var	37	3,64	0,86	301	-1,005	,316
	Yok	266	3,76	0,68			
Sosyal Yeterlilik	Var	37	3,35	0,91	301	-2,736	,007*
	Yok	266	3,76	0,83			
Sosyal Kaynaklar	Var	37	3,61	0,82	301	-1,256	,210
	Yok	266	3,79	0,78			
Psikolojik Dayanıklılık	Var	37	3,33	0,58	301	-3,562	,000*
	Yok	266	3,67	0,53			

Tablo 11’e göre, özel gereksinimli çocuk annelerinin ailede başka özel gereksinimli bireyin varlığı ile yapısal stil ($t=-2,602$; $p<0,05$), gelecek algısı ($t=-2,327$; $p<0,05$), aile uyumu ($t=-4,090$; $p<0,05$), sosyal yeterlilik ($t=-2,736$; $p<0,05$) ve psikolojik dayanıklılık ($t=-3,562$; $p<0,05$) puan ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmuştur. Ailede başka özel gereksinimli birey olmayan annelerin algısı, diğer annelere göre anlamlı düzeyde daha yüksektir.

Özel gereksinimli çocuk annelerinin çocuğun yaşı ile Psikolojik Dayanıklılık ölçeği ve alt boyutları arasında anlamlı bir farklılaşma olup olmadığını belirlemek için yapılan Anova testine ait bulgular aşağıdaki Tablo 12’de gösterilmiştir.

Tablo 12. Çocuğun Yaşı-Psikolojik Dayanıklılık Anova Sonuçları

Ölçek	Grup	N	$\bar{x}$	ss	Var.K.	KT	Sd	KO	F	P
Yapısal Stil	0-10 yaş	193	3,39	0,60	G.Arası	5,741	2	2,871	6,649	,001*
	11-18 yaş	75	3,06	0,65	G.İçi	129,516	300	0,432		
	19 yaş ve üstü	35	3,28	0,88	Toplam	135,257	302			
	Toplam	303	3,29	0,66						
Gelecek Algısı	0-10 yaş	193	3,52	0,93	G.Arası	0,198	2	0,099	0,118	,889
	11-18 yaş	75	3,58	0,84	G.İçi	252,953	300	0,843		
	19 yaş ve üstü	35	3,52	0,98	Toplam	253,151	302			
	Toplam	303	3,54	0,91						
Aile Uyumu	0-10 yaş	193	3,81	0,90	G.Arası	9,218	2	4,609	5,520	,004*
	11-18 yaş	75	3,42	0,89	G.İçi	250,495	300	0,835		
	19 yaş ve üstü	35	3,86	0,98	Toplam	259,713	302			

	Toplam	303	3,72	0,92						
Kendilik Algısı	0-10 yaş	193	3,78	0,69	G.Arası	1,480	2	0,74	1,485	,228
	11-18 yaş	75	3,63	0,67	G.İçi	149,454	300	0,498		
	19 yaş ve üstü	35	3,82	0,81	Toplam	150,934	302			
	Toplam	303	3,75	0,70						
Sosyal Yeterlilik	0-10 yaş	193	3,85	0,79	G.Arası	13,668	2	6,834	9,937	,000*
	11-18 yaş	75	3,35	0,88	G.İçi	206,327	300	0,688		
	19 yaş ve üstü	35	3,70	0,90	Toplam	219,995	302			
	Toplam	303	3,71	0,85						
Sosyal Kaynaklar	0-10 yaş	193	3,83	0,72	G.Arası	4,991	2	2,495	4,033	,019*
	11-18 yaş	75	3,54	0,86	G.İçi	185,635	300	0,619		
	19 yaş ve üstü	35	3,87	0,93	Toplam	190,626	302			
	Toplam	303	3,77	0,79						
Psikolojik Dayanıklılık	0-10 yaş	193	3,70	0,49	G.Arası	3,966	2	1,983	6,779	,001*
	11-18 yaş	75	3,43	0,55	G.İçi	87,760	300	0,293		
	19 yaş ve üstü	35	3,68	0,72	Toplam	91,726	302			
	Toplam	303	3,63	0,55						

Tablo 12'ye göre, özel gereksinimli çocuk annelerinin çocuğun yaşı ile yapısal stil puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark olduğu ($F=6,649$; $p<0,05$) ve çocuğu 11-18 arası olan annelerin, diğer annelere göre yapısal stili anlamlı düzeyde daha düşük algıladıkları bulunmuş, özel gereksinimli çocuk annelerinin çocuğun yaşı ile yapısal stil ($F=6,649$; $p<0,05$); aile uyumu ($F=5,520$; $p<0,05$); sosyal yeterlilik ($F=9,937$; $p<0,05$); sosyal kaynaklar ($F=4,033$; $p<0,05$) ve genel psikolojik dayanıklılık ($F=6,779$; $p<0,05$) puan ortalamaları arasındaki farkın da anlamlı olduğu ortaya konmuştur. Buna göre bütün boyutlarda ve genel psikolojik dayanıklılık puanları açısından çocuğunun yaşı 11-18 arası olan annelerin, diğer annelere göre anlamlı düzeyde daha düşük algıladıkları görülmüştür.

Özel gereksinimli çocuk annelerinin özel gereksinimli çocuk sahibi olma yılı ile Psikolojik Dayanıklılık ölçeği ve alt boyutları arasında anlamlı bir farklılaşma olup olmadığını belirlemek için yapılan Anova testine ait bulgular aşağıdaki Tablo 13'te gösterilmiştir.

Tablo 13. Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği ve Alt Boyutlarının Özel Gereksinimli Çocuk Sahibi Olma Yılına Göre Anova Testi

Ölçek	Grup	N	$\bar{x}$	ss	Var.K.	KT	Sd	KO	F	P
Yapısal Stil	0-4 yıl	99	3,37	0,62	G.Arası	2,649	4	0,662	1,488	,206
	5-9 yıl	113	3,35	0,62	G.İçi	132,608	298	0,445		
	10-14 yıl	43	3,16	0,67	Toplam	135,257	302			
	15-17 yıl	15	3,03	0,68						
	18 yıl ve üzeri	33	3,24	0,90						
	Toplam	303	3,30	0,67						
Gelecek Algısı	0-4 yıl	99	3,66	0,94	G.Arası	9,423	4	2,356	2,880	,023*
	5-9 yıl	113	3,62	0,89	G.İçi	243,728	298	0,818		
	10-14 yıl	43	3,14	0,82	Toplam	253,151	302			
	15-17 yıl	15	3,50	0,91						
	18 yıl ve üzeri	33	3,45	0,95						
	Toplam	303	3,54	0,92						
Aile Uyumu	0-4 yıl	99	3,84	0,81	G.Arası	17,465	4	4,366	5,371	,000*
	5-9 yıl	113	3,83	0,91	G.İçi	242,248	298	0,813		
	10-14 yıl	43	3,20	1,03	Toplam	259,713	302			

	15-17 yıl	15	3,33	0,96						
	18 yıl ve üzeri	33	3,86	,95239						
	Toplam	303	3,72	0,93						
Kendilik Algısı	0-4 yıl	99	3,80	0,69	G.Arası	3,284	4	0,821	1,657	,160
	5-9 yıl	113	3,79	0,73	G.İçi	147,649	298	0,495		
	10-14 yıl	43	3,62	0,68	Toplam	150,934	302			
	15-17 yıl	15	3,39	0,47						
	18 yıl ve üzeri	33	3,81	0,77						
	Toplam	303	3,75	0,71						
Sosyal Yeterlilik	0-4 yıl	99	3,81	0,74	G.Arası	11,762	4	2,941	4,208	,002*
	5-9 yıl	113	3,81	0,81	G.İçi	208,233	298	0,699		
	10-14 yıl	43	3,50	0,93	Toplam	219,995	302			
	15-17 yıl	15	2,99	1,21						
	18 yıl ve üzeri	33	3,68	0,86						
	Toplam	303	3,71	0,85						
Sosyal Kaynaklar	0-4 yıl	99	3,97	0,68	G.Arası	19,861	4	4,965	8,665	,000*
	5-9 yıl	113	3,80	0,72	G.İçi	170,765	298	0,573		
	10-14 yıl	43	3,48	0,89	Toplam	190,626	302			
	15-17 yıl	15	2,89	0,58						
	18 yıl ve üzeri	33	3,86	0,93						
	Toplam	303	3,77	0,79						
Psikolojik Dayanıklılık	0-4 yıl	99	3,74	0,44	G.Arası	8,109	4	2,027	7,225	,000*
	5-9 yıl	113	3,70	0,56	G.İçi	83,617	298	0,281		
	10-14 yıl	43	3,35	0,53	Toplam	91,726	302			
	15-17 yıl	15	3,19	0,46						
	18 yıl ve üzeri	33	3,65	0,67						
	Toplam	303	3,63	0,55						

Tabloya göre, özel gereksinimli çocuk annelerinin özel gereksinimli çocuk sahibi olma yılı ile gelecek algısı puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmuş ($F=2,880$; $p<0,05$) özel gereksinimli çocuk sahibi olma yılı 10-14 arası olan annelerin, yılı daha az olan annelere göre gelecek algısını anlamlı düzeyde daha düşük algıladıkları, özel gereksinimli çocuk sahibi olma yılı ile aile uyumu ($F=5,371$; $p<0,05$); sosyal yeterlilik ($F=4,208$; $p<0,05$); sosyal kaynaklar ($F=8,665$; $p<0,05$) ve genel psikolojik dayanıklılık ($F=7,225$; $p<0,05$) puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olup, özel gereksinimli çocuk sahibi olma yılı 10-14 ile 15-17 arası olan annelerin, yılı daha az olan annelere göre algıları anlamlı düzeyde daha düşük olduğu görülmüştür.

Özel gereksinimli çocuk annelerinin çocuğun özel eğitim yılı ile Psikolojik Dayanıklılık ölçeği ve alt boyutları arasında anlamlı bir farklılaşma olup olmadığını belirlemek için yapılan Anova testine ait bulgular aşağıdaki Tablo 14'te gösterilmiştir.

Tablo 14. Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği ve Alt Boyutlarının Çocuğun Özel Eğitim Yılına Göre Anova

Ölçek	Grup	N	$\bar{x}$	ss	Var.K.	KT	Sd	KO	F	P
Yapısal Stil	0-4 yıl	173	3,39	0,61	G.Arası	7,063	4	1,766	4,105	,003*
	5-9 yıl	71	3,21	0,68	G.İçi	128,194	298	0,430		
	10-14 yıl	28	2,89	0,78	Toplam	135,257	302			
	15-17 yıl	16	3,25	0,79						
	18 yıl ve üzeri	15	3,48	0,69						
	Toplam	303	3,30	0,67						
Gelecek Algısı	0-4 yıl	173	3,71	0,92	G.Arası	15,378	4	3,845	4,818	,001*
	5-9 yıl	71	3,29	0,84	G.İçi	237,773	298	0,798		
	10-14 yıl	28	3,19	0,92	Toplam	253,151	302			
	15-17 yıl	16	3,25	0,98						
	18 yıl ve üzeri	15	3,78	0,68						
	Toplam	303	3,54	0,92						
Aile Uyumu	0-4 yıl	173	3,83	0,95	G.Arası	6,516	4	1,629	1,917	,107
	5-9 yıl	71	3,52	0,90	G.İçi	253,196	298	0,850		
	10-14 yıl	28	3,80	0,84	Toplam	259,713	302			
	15-17 yıl	16	3,43	0,84						
	18 yıl ve üzeri	15	3,67	0,97						
	Toplam	303	3,72	0,93						
Kendilik Algısı	0-4 yıl	173	3,86	0,63	G.Arası	12,402	4	3,100	6,669	,000*
	5-9 yıl	71	3,62	0,81	G.İçi	138,532	298	0,465		
	10-14 yıl	28	3,37	0,77	Toplam	150,934	302			
	15-17 yıl	16	3,45	0,67						
	18 yıl ve üzeri	15	4,26	0,42						
	Toplam	303	3,75	0,71						
Sosyal Yeterlilik	0-4 yıl	173	3,94	0,72	G.Arası	39,703	4	9,926	16,406	,000*
	5-9 yıl	71	3,51	0,85	G.İçi	180,291	298	0,605		
	10-14 yıl	28	2,98	0,91	Toplam	219,995	302			
	15-17 yıl	16	2,95	1,00						
	18 yıl ve üzeri	15	4,18	0,45						
	Toplam	303	3,71	0,85						
Sosyal Kaynaklar	0-4 yıl	173	3,92	0,69	G.Arası	12,162	4	3,041	5,077	,001*
	5-9 yıl	71	3,53	0,84	G.İçi	178,464	298	0,599		
	10-14 yıl	28	3,72	0,87	Toplam	190,626	302			
	15-17 yıl	16	3,28	1,02						
	18 yıl ve üzeri	15	3,87	0,93						
	Toplam	303	3,77	0,79						
Psikolojik Dayanıklılık	0-4 yıl	173	3,77	0,45	G.Arası	11,570	4	2,893	10,754	,000*
	5-9 yıl	71	3,45	0,58	G.İçi	80,156	298	0,269		
	10-14 yıl	28	3,33	0,59	Toplam	91,726	302			
	15-17 yıl	16	3,27	0,74						
	18 yıl ve üzeri	15	3,87	0,48						
	Toplam	303	3,63	0,55						

Tablo 14’te, özel gereksinimli çocuk annelerinin çocuğun özel eğitim alma yılı ile yapısal stil puan ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmuştur ($F=4,105$; $p<0,05$). Buna göre çocuğun özel eğitim yılı 10-14 arası olan annelerin, 15-17 arası hariç diğer annelere göre yapısal stili anlamlı düzeyde daha düşük algıladıkları görülmüştür. Ayrıca özel gereksinimli çocuk annelerinin çocuğun özel eğitim alma yılı ile gelecek algısı puan ortalamaları arasındaki fark da anlamlı olup ($F=4,818$; $p<0,05$) çocuğun özel eğitim alma yılı 0-4 arası olan annelerin, 18 yıl ve üzeri olanlar hariç diğer annelere göre gelecek algısının anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmüştür. Tabloya göre, özel gereksinimli çocuk annelerinin çocuğun özel eğitim alma yılı ile kendilik algısı puan ortalamaları arasındaki fark ($F=6,669$; $p<0,05$), sosyal yeterlilik puan ortalamaları arasındaki fark ($F=16,406$; $p<0,05$), sosyal kaynak puan ortalamaları arasındaki fark ($F=5,077$; $p<0,05$) genel psikolojik dayanıklılık puan ortalamaları arasındaki fark ($F=10,754$; $p<0,05$) anlamlı bulunmuştur. Buna göre çocuğun özel eğitim alma yılı 0-4 arası ile 18 yıl ve üzeri olan annelerin, diğer annelere göre kendilik algısını anlamlı düzeyde daha yüksek algıladıkları, özel eğitim alma yılı 0-4 arası ile 18 yıl ve üzeri olan annelerin, diğer annelere göre sosyal yeterliliği anlamlı düzeyde daha yüksek algıladıkları, özel eğitim yılı 0-4 arası olan annelerin, 5-9 ile 15-17 arası olan annelere göre sosyal kaynakları anlamlı düzeyde daha yüksek algıladıkları ve son olarak özel eğitim yılı 0-4 arası ile 18 yıl ve üzeri olan annelerin, diğer annelere göre genel psikolojik dayanıklılığı anlamlı düzeyde daha yüksek algıladıkları görülmüştür.

Özel gereksinimli çocuk annelerinin eşin çocuğa karşı tutumu ile Psikolojik Dayanıklılık ölçeği ve alt boyutları arasında anlamlı bir farklılaşma olup olmadığını belirlemek için yapılan Anova testine ait bulgular aşağıdaki Tablo 15’te gösterilmiştir.

Tablo 15. Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği ve Alt Boyutlarının Eşin Çocuğa Tutumuna Göre Anova Testi

Ölçek	Grup	N	$\bar{x}$	ss	Var.K.	KT	Sd	KO	F	P
Yapısal Stil	Çok kötü	8	2,88	0,61	G.Arası	2,542	3	0,847	1,909	,128
	Kötü	12	3,02	0,70	G.İçi	132,716	299	0,444		
	İyi	140	3,33	0,67	Toplam	135,257	302			
	Çok iyi	143	3,32	0,66						
	Toplam	303	3,30	0,67						
Gelecek Algısı	Çok kötü	8	2,94	0,66	G.Arası	13,100	3	4,367	5,439	,001*
	Kötü	12	3,29	0,83	G.İçi	240,051	299	0,803		
	İyi	140	3,39	0,94	Toplam	253,151	302			
	Çok iyi	143	3,75	0,86						
	Toplam	303	3,54	0,92						
Aile Uyumu	Çok kötü	8	3,02	0,46	G.Arası	20,310	3	6,77	8,455	,000*
	Kötü	12	3,00	1,19	G.İçi	239,403	299	0,801		
	İyi	140	3,59	0,91	Toplam	259,713	302			
	Çok iyi	143	3,95	0,87						
	Toplam	303	3,72	0,93						
Kendilik Algısı	Çok kötü	8	3,17	0,83	G.Arası	6,387	3	2,129	4,404	,005*
	Kötü	12	4,07	0,59	G.İçi	144,546	299	0,483		
	İyi	140	3,66	0,75	Toplam	150,934	302			
	Çok iyi	143	3,85	0,64						
	Toplam	303	3,75	0,71						
Sosyal Yeterlilik	Çok kötü	8	2,33	0,84	G.Arası	28,521	3	9,507	14,846	,000*
	Kötü	12	3,72	0,48	G.İçi	191,473	299	0,640		
	İyi	140	3,53	0,84	Toplam	219,995	302			
	Çok iyi	143	3,96	0,78						

	Toplam	303	3,71	0,85						
Sosyal Kaynaklar	Çok kötü	8	3,18	0,87	G.Arası	14,140	3	4,713	7,985	,000*
	Kötü	12	3,32	0,83	G.İçi	176,486	299	0,590		
	İyi	140	3,63	0,81	Toplam	190,626	302			
	Çok iyi	143	3,98	0,71						
	Toplam	303	3,77	0,79						
Psikolojik Dayanıklılık	Çok kötü	8	2,92	0,52	G.Arası	10,481	3	3,494	12,857	,000*
	Kötü	12	3,40	0,61	G.İçi	81,246	299	0,272		
	İyi	140	3,52	0,54	Toplam	91,726	302			
	Çok iyi	143	3,80	0,50						
	Toplam	303	3,63	0,55						

Tabloya göre, özel gereksinimli çocuk annelerinin; eşin çocuğa tutumu ile gelecek algısı puan ortalamaları ($F=5,439$; $p<0,05$), aile uyumu puan ortalamaları ($F=8,455$; $p<0,05$), kendilik algısı puan ortalamaları ($F=4,404$; $p<0,05$), sosyal yeterlilik puan ortalamaları ($F=14,846$; $p<0,05$), sosyal kaynaklar puan ortalamaları ($F=7,985$; $p<0,05$), genel psikolojik dayanıklılık puan ortalamaları ($F=12,857$; $p<0,05$) arasındaki fark anlamlı bulunmuştur. Buna göre; eşinin tutumu çok iyi olan annelerin, çok kötü ve iyi olan annelere göre gelecek algısını anlamlı düzeyde daha yüksek algıladıkları, eşinin tutumu çok iyi olan annelerin, diğer annelere göre gelecek algısını anlamlı düzeyde daha yüksek algıladıkları, eşinin tutumu çok iyi olan annelerin, çok kötü ve iyi olan annelere göre gelecek algısını anlamlı düzeyde daha yüksek algıladıkları, ayrıca eşinin tutumu kötü olan annelerin, çok kötü olan annelere göre gelecek algısını anlamlı düzeyde daha yüksek algıladıkları, eşinin tutumu çok iyi olan annelerin, çok kötü ve iyi olan annelere göre sosyal yeterliliği anlamlı düzeyde daha yüksek algıladıkları, eşinin tutumu kötü olan annelerin, çok kötü olan annelere göre sosyal yeterliliği anlamlı düzeyde daha yüksek algıladıkları, eşinin tutumu çok iyi olan annelerin, diğer annelere göre sosyal kaynakları anlamlı düzeyde daha yüksek algıladıkları, eşinin tutumu çok iyi olan annelerin, diğer annelere göre psikolojik dayanıklılığı anlamlı düzeyde daha yüksek algıladıkları, ayrıca eşinin tutumu kötü olan annelerin, eşinin tutumu çok kötü olan annelere göre psikolojik dayanıklılığı anlamlı düzeyde daha yüksek algıladıkları görülmüştür.

3.1.3. Özel gereksinimli çocuk annelerin başa çıkma becerileri ile psikolojik dayanıklılık düzeyleri ilişkili midir?

Özel gereksinimli çocuk annelerinin Başa Çıkma Becerileri ile Psikolojik Dayanıklılıkları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını belirlemek için yapılan korelasyon testine ait bulgular aşağıdaki Tablo 16'da gösterilmiştir.

Tablo 16. Başa Çıkma Becerileri ile Psikolojik Dayanıklılık Arasındaki İlişki

		Baş Çıkma Becerileri	
Yapısal Stil	r	0,086	
	p	,137	
	N	303	
Gelecek Algısı	r	0,097	
	p	,090	
	N	303	
Aile Uyumu	r	0,158	
	p	,006*	
	N	303	
Kendilik Algısı	r	0,070	
	p	,223	
	N	303	
Sosyal Yeterlilik	r	0,048	

	p	,406
	N	303
Sosyal Kaynaklar	r	0,123
	p	,033*
	N	303
Psikolojik Dayanıklılık	r	0,146
	p	,011*
	N	303

Tabloya göre özel gereksinimli çocuk annelerinin başa çıkma becerileri ile aile uyumu arasında ($r=0,158$; $p<0,05$) düşük düzeyde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Aile uyumunun artmasıyla başa çıkma becerilerinin de artacağı söylenebilir. Başa çıkma becerileri ile sosyal kaynaklar arasında ($r=0,123$; $p<0,05$) düşük düzeyde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Sosyal kaynakların artmasıyla başa çıkma becerilerinin de artacağı söylenebilir. Başa çıkma becerileri ile psikolojik dayanıklılık arasında ($r=0,146$; $p<0,05$) düşük düzeyde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Psikolojik dayanıklılığın artmasıyla başa çıkma becerilerinin de artacağı söylenebilir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu bölümde, çalışmaya katılan 303 özel gereksinimli çocuğa sahip anneye uygulanan başa çıkma becerileri ve psikolojik dayanıklılık ölçeği ile kişisel bilgi formundan elde edilen yanıtlara dayanarak yapılan analiz sonuçlarında elde edilen bulgular, kuramsal açıdan incelenmiş ve tartışılmıştır.

Özel gereksinimli çocuk annelerinin başa çıkma becerileri ölçeği toplam puan ortalaması $2,29 \pm 0,19$ olarak orta düzeyde bulunmuştur. Başa çıkma becerilerinde yaş, eğitim durumu, çalışma durumu, çocuğun tanısı, ailede başka özel gereksinimli bireyin varlığı, çocuğun cinsiyeti, özel gereksinimli çocuk sahibi olma yılı, çocuğun özel eğitim alma yılı ve annenin psikolojik evresi bakımından anlamlı farklılık olmadığı görülmüştür. Buna karşılık aylık gelir, medeni durum, engelin ortaya çıkış zamanı, çocuğun yaşı ve eşin çocuğa tutumu bakımından ise anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir.

Özel gereksinimli çocuk annelerinin psikolojik dayanıklılık ölçeği alt boyutlarında puan ortalaması yapısal stil $3,29 \pm 0,66$ olarak orta düzeyde; gelecek algısı $3,54 \pm 0,91$ olarak yüksek düzeyde; aile uyumu $3,72 \pm 0,92$ olarak yüksek düzeyde; kendilik algısı $3,75 \pm 0,70$ olarak yüksek düzeyde; sosyal yeterlilik $3,71 \pm 0,85$ olarak yüksek düzeyde ve sosyal kaynaklar $3,77 \pm 0,79$ olarak yüksek düzeyde bulunmuştur. Psikolojik dayanıklılık toplam puan ortalaması ise $3,63 \pm 0,55$ olarak yüksek düzeyde bulunmuştur. Psikolojik dayanıklılıklarında yaş, eğitim durumu, çalışma durumu, medeni durum, engelin ortaya çıkış zamanı, çocuğun cinsiyeti ve psikolojik evre bakımından anlamlı farklılık olmadığı görülmüştür. Buna karşılık aylık gelir, çocuğun tanısı, ailede başka özel gereksinimli bireyin varlığı, çocuğun yaşı, özel gereksinimli çocuk sahibi olma yılı, çocuğun özel eğitim alma yılı ve eşin çocuğa tutumu bakımından ise anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir.

Özel gereksinimli çocuk annelerinin başa çıkma becerileri ile psikolojik dayanıklılıkları arasında ($r=0,146$; $p<0,05$) düşük düzeyde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Başa çıkma becerilerinin artmasıyla psikolojik dayanıklılığın artacağı söylenebilir. Weiss (2002) tarafından yürütülen çalışmada, psikolojik dayanıklılığın başarılı bir uyumun belirleyicileri olduğu ve psikolojik dayanıklılık puanı yüksek olan annelerin stresin olumsuz etkilerini daha az hissettikleri sonucu ulaşılmıştır. Bu çalışmada da başa çıkma becerilerinin psikolojik dayanıklılıkla pozitif yönlü bir ilişkisi olduğu belirlenmiştir (Kumpfer Karol, 1999).

Ayrıca bu çalışmada ortaya çıkan eşin tutumunun annelerin psikolojik dayanıklılıklarına olumsuz etkisi hakkındaki bulgular da Özşenol vd. (2003) tarafından gerçekleştirilen, özel gereksinimli çocuğu olan ailelerin aile işlevlerinin değerlendirildiği ve özel gereksinimli çocuğun varlığının eşler arasındaki iletişimi olumsuz yönde etkilediğinin ortaya konduğu çalışma bulguları ile paralellik göstermektedir (Uçar, 2020).

Bulguların alanyazınla karşılaştırılmasında, Coşkun ve Akkaş (2008), çalışmalarında annelerin eğitim ve gelir düzeyinin artmasıyla birlikte sürekli kaygı seviyelerinin azaldığı ve sosyal destek algısı seviyesinin arttığını vurgulamışlar, bu çalışmada ise eğitim açısından başa çıkma becerilerinde anlamlı bir farklılık görünmezken aylık gelir bakımından başa çıkma becerilerinde anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir (Gizir ve Aydın, 2006). Bu çalışma sonucunda başa çıkma becerilerinin gelişmesiyle psikolojik dayanıklılığın arttığı belirlenmiş, bu sonuç,

Öz ve Yılmaz (2009) çalışmasında saptanan psikolojik sağlamlık düzeyleri yüksek bireylerin, karşılaştıkları hastalık, şiddet ve yoksulluk gibi pek çok stresli yaşam olayı ile daha başarılı bir biçimde mücadele ettikleri sonucu ile uyumludur (Lambert ve Lambert, 1999).

Bu çalışmada annelerin psikolojik dayanıklılık durumlarının, ailede başka özel gereksinimli bireyin varlığı, çocuğun yaşı, özel gereksinimli çocuk sahibi olma yılı, çocuğun özel eğitim alma yılı ve eşin çocuğa tutumu bakımından anlamlı farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir. Şanlı'nın (2012), özel eğitime devam eden zihinsel yetersizliği olan çocukların ailelerinin ihtiyaçlarını açıklama amacıyla yaptığı çalışmada, ailelerin ihtiyaçları üzerinde etkili olan faktörlerin çocuğun yaşı, ailenin geliri, ailedeki çocuk sayısı, zihinsel yetersizliğin seviyesi, anne babaların duygu durum gereksinimleri şeklinde sıralandığını tespit etmesi bu çalışmanın tespitlerini destekler niteliktedir (Kurnaz, 2019).

Pınar (2018), çalışmasında üniversite mezunu annelerin diğer annelere göre psikolojik dayanıklılık açısından daha yüksek değerler aldıklarını bulmuştur (Windle, Markland ve Woods, 2008). Aynı zamanda bir işte çalışan annelerin, çalışmayan annelere göre psikolojik dayanıklılık toplam puanının daha yüksek olduğuna işaret edilmiştir. Bu çalışma sonuçlarına göre de üniversite mezunu annelerin psikolojik dayanıklılıkları diğerlerine göre daha yüksek düzeyde bulunmuş, alanyazın sonuçlarına paralellik gösterdiği görülmüştür.

Jenhaug ve Askheim (2018) özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlere Norveç'te yerel yönetim tarafından sağlanan kişisel yardım ve desteğin aileler üzerindeki etkilerini belirlemek üzere bir çalışma yapmış ve verilen desteğin ebeveynleri daha güçlü hissettirdiğini, kontrol ve başa çıkma düzeylerini geliştirdiğini bulmuşlardır. Bununla birlikte çocukların bağımsızlık ve ebeveyn bakımına yönelik avantajlar sağladığı belirlenmiştir (Vogt, Rizvi, Shipherd ve Resick, 2008). Bu çalışmada da sosyal kaynakların artması ile özel gereksinimli çocuk sahibi annelerin başa çıkma becerilerinin arttığı bulunmuştur. Sonuçlar alanyazını destekler niteliktedir.

Masulani-Mwale vd. (2018) çalışmalarında, zihinsel özel gereksinimli çocukların ebeveyni olma ve ebeveyn stresi yaşama arasında ilişki bulunduğunu belirtmişlerdir ve uygulanan psiko-sosyal müdahalelerle ilgili araştırmaları incelemişlerdir. Bu programların düşük gelire sahip olmayla ilişkisi araştırılmıştır (Zengin, 2013). Diğer bir ifadeyle zihinsel özel gereksinimli çocukların ebeveynleri için uygulanan psiko-sosyal müdahalelerin psikolojik sağlıkları üzerindeki önemi ve bu psikolojik müdahalelerin düşük gelir ortamlarında uygulanmasındaki zorlukların araştırılması hedeflenmiştir. Araştırma sonucunda, bu müdahalelerin genel psikolojik ve genel iyi oluş halini ve genel yaşam kalitesini etkilediği bulunmuştur. Bu çalışmada da aylık geliri 6001 TL ve üstü olan annelerin, daha az olan annelere göre psikolojik dayanıklılığı anlamlı düzeyde daha yüksek algıladıkları görülmüştür. Sonuçların alanyazın sonuçlarıyla paralellik gösterdiği söylenebilir.

Bar vd. (2016) araştırmalarında OSB tanılı çocukların annelerinin spor, alışveriş, ziyarete gitme, temizlik yapma, restorana gitme, kişisel bakım yapma gibi günlük yaşama katılımı ve annelerin öz yeterliliği arasında ilişki olduğunu ve bunun OSB tanılı çocukların günlük yaşam aktivitelerine katılımının belirleyicilerinden olduğunu saptamışlardır (Coşkun ve Akkaş, 2009). Bu nedenle, araştırmada, annelerin etkinliklere katılımının desteklenmesinin ve aile merkezli yaklaşımların uygulanmasının desteklenmesinin önemi ifade edilmiştir. Bu çalışmada ise sosyal kaynaklar, sosyal yeterlilik ve psikolojik dayanıklılık ile başa çıkma becerilerinde anlamlı ilişkiler olduğu görülmüştür. Sosyal kaynakların ve sosyal yeterliliklerin artmasıyla annelerin başa çıkma becerileri de artmaktadır. Bu sonuç alanyazın sonuçlarını destekler niteliktedir.

Najmi vd. (2018) araştırmalarında farklı özel gereksinimlilik düzeyleri ve özelliklerine sahip çocukların annelerinin ebeveynlik stres düzeylerinin annelerin çeşitli psikolojik özellikleri ile ilişkisini incelemişlerdir (Sazak, 2006). Kesitsel olarak planlanan araştırmaya duygusal motor mental, psikolojik (OSB, DEHB, zihinsel özel gereksinimli, gelişim geriliği gibi nörogelişimsel bozukluklar) ve kronik fiziksel özel gereksinimli 6-12 yaş aralığında bulunan toplam 302 çocuğun anneleri katılmıştır. Araştırmada, annelerin ebeveyn stresi, başa çıkma stilleri, evlilik doyumu ve psikolojik sorunları değerlendirilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, psikolojik özel gereksinimli çocukların annelerinde ortalama ebeveynlik stresi daha yüksek bulunmuştur. Duyguya dayalı başa çıkma stili ile ebeveynlik stresi arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Ebeveyn stresi ile evlilik tatmini arasında anlamlı negatif ilişki olduğu görülmüştür. Araştırma sonuçları, farklı özel gereksinimlilik özelliğine sahip çocukların anneleri arasında farklı ebeveynlik stres seviyeleri olduğunu göstermiştir. Annenin evlilik doyumu, psikolojik sorunları ve baş etme tarzları gibi psikolojik özelliklerinin ebeveynlik stresinin önemli belirleyicileri olduğu saptanmıştır. Bu çalışmada ise çocuğun tanısı ile başa çıkma becerileri ve psikolojik dayanıklılık puanlarının değiştiği görülmüştür. Özellikle işitme engelli çocuk sahibi annelerin psikolojik dayanıklılık puanları

arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Bu durumda çalışma bulgularıyla alanyazın bulgularının benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Kaytez vd., (2015) özel gereksinimli çocuğa sahip anne babaların aile gereksinimlerini ve stres düzeylerini incelemek için 200 ebeveynin katılımıyla gerçekleştirilen araştırmada ilkokul mezunu olan ve çalışmayan annelerin aile gereksinimlerinin fazla olduğu, ayrıca, “ilkokul mezunu olanların, dört-altı çocuğu olanların ve çocuğuna doğumdan sonra üç yıl içinde engel tanısı konulanların” stres düzeylerinin yüksek olduğu belirlenmiştir (Karatepe, 1992) Benzer şekilde bu çalışmada da engelin ortaya çıkış zamanı doğum öncesi olanların başa çıkma ve psikolojik dayanıklılık puan ortalamalarının daha yüksek olduğu bulunmuştur. Sonuçlar alan yazın sonuçlarıyla örtüşmektedir.

Sonuç olarak; özel gereksinimli çocuk annelerinin başa çıkma becerilerinde yaş, eğitim durumu, çalışma durumu, çocuğun tanısı, ailede başka özel gereksinimli bireyin varlığı, çocuğun cinsiyeti, özel gereksinimli çocuk sahibi olma yılı, çocuğun özel eğitim alma yılı ve annenin psikolojik evresi bakımından anlamlı farklılık olmadığı görülmüştür. Bununla birlikte aylık gelir bakımından aylık geliri 4001-6000 TL arası olan annelerin, aylık geliri 2001-4000 TL ile 6001 TL ve üstü olan annelere göre başa çıkma becerilerini anlamlı düzeyde daha düşük algıladıkları görülmüştür. Aylık geliri 4001-6000 TL arasında olanlar genellikle orta düzey gelir grubunda sayılmaktadır. Daha az ve daha çok gelir grubunda olan annelerin durumlarına göre yapabileceklerinin az olanlar açısından sınırlı, daha çok geliri olanlar açısından ise çocuğun bakımı ve eğitimi için daha çok para harcama gücüne sahip oldukları söylenebilir. Orta gelir grubunun ise bu konuda hangi yönde hareket edebilecekleri konusunda kararsızlık yaşadıkları ve bu nedenle başa çıkma becerilerinde zorlandıkları düşünülebilir. Medeni durum bakımından evli olan annelerin, eşi boşanmış olan annelere göre başa çıkma becerilerini anlamlı düzeyde daha düşük algıladıkları görülmüştür. Özel gereksinimli bir çocuk bakımı oldukça zahmetli, psikolojik ve fiziksel dayanıklılık gerektirmektedir. Boşanmış olan annelerin eş desteğinden yoksun kalması nedeniyle böyle bir sonucun ortaya çıktığı söylenebilir.

Engelin ortaya çıkış zamanı bakımından engel zamanı doğum sonrası olan annelerin, çocuğun engel zamanı doğum öncesi olan annelere göre başa çıkma becerilerini anlamlı düzeyde daha düşük algıladıkları görülmüştür. Doğum sırasında yaşanan bir komplikasyon nedeniyle çocuğunu sağlıklı bir bebek olarak beklerken özel gereksinimli bir çocuk sahibi olmak, anneleri beklenmedik ve kabullenmesi çok zor olan bir durumla karşı karşıya bırakmaktadır. 9 aylık serüven boyunca sağlıklı bir bebek beklentisinin doğum sırasında olumsuz sonuçlanması annelerin başa çıkma becerilerini olumsuz etkilediği söylenebilir.

Çocuğun yaşı bakımından çocuğu 11-18 yaş arasında olan annelerin, diğer annelere göre başa çıkma becerilerini anlamlı düzeyde daha düşük algıladıkları görülmüştür. Çocuğun yıllar geçtikçe engelinin ortadan kalkmaması ve yaşının ilerlemesi, gelecek beklentilerindeki belirsizliklerin annelerin başa çıkma becerilerini yıllar ilerledikçe olumsuz etkiliyor olabilir.

Eşin çocuğa tutumu bakımından eşinin çocuğa karşı tutumu çok kötü olan annelerin, diğer annelere göre başa çıkma becerilerini anlamlı düzeyde daha yüksek algıladıkları görülmüştür. Aslında tersi bir sonuç beklentisi daha mantıklı gibi görünürken, annelerin genellikle çocuğun bakımını daha çok kendileri kabullenmektedirler. Bununla birlikte babanın bakım hizmetinde anneye destek vermemesi, anneyi yalnız hissettirmekte, ama buna karşılık çocuğuna kendinden başkasının yardım etmeyeceğini bilmesiyle kendini çocuğuna adadığı ve bu duygularla başa çıkma becerilerini geliştirdiği söylenebilir. Özel gereksinimli çocuk annelerinin psikolojik dayanıklılıklarında yaş, eğitim durumu, çalışma durumu, medeni durum, engelin ortaya çıkış zamanı, çocuğun cinsiyeti ve psikolojik evre bakımından anlamlı farklılık olmadığı görülmüştür. Ailede başka özel gereksinimli bireyin varlığı bakımından aylık geliri 6001 TL ve üstü olan annelerin, daha az olan annelere göre psikolojik dayanıklılığı anlamlı düzeyde daha yüksek algıladıkları görülmüştür. Çocuğun bakım ve eğitim masrafları için yeterli maddi kaynaklara sahip olmanın psikolojik dayanıklılığı artırdığı söylenebilir. Çocuğun tanısı bakımından iletişim özel gereksinimli çocuk sahibi olan annelerin, zihinsel, bedensel, ortopedik özel gereksinimli ve otizm tanılı çocuk sahibi annelere göre psikolojik dayanıklılıklarını anlamlı düzeyde daha yüksek algıladıkları görülmüştür. İletişim özel gereksinimli çocukların bakımının nispeten diğer çocuklara göre daha kolay ve fiziksel ve psikolojik zorluk gerektirdiği söylenebilir. Bu durumun psikolojik dayanıklılık açısından diğer engel türlerine göre fayda sağladığı düşünülebilir. Ailede başka özel gereksinimli bireyin varlığı bakımından ailede başka özel gereksinimli birey olmayan annelerin algısı, diğer annelere göre anlamlı düzeyde daha yüksek algıladıkları görülmüştür. Ailede başka bir özel gereksinimli bireyin varlığı, annelerin bakım hizmetlerinde fiziksel ve psikolojik açıdan daha fazla performans gerektirmektedir. Bu durumun da psikolojik dayanıklılığı olumsuz

etkilediği söylenebilir. Çocuğun yaşı bakımından çocuğunun yaşı 11-18 arası olan annelerin, diğer annelere göre anlamlı düzeyde daha düşük algıladıkları görülmüştür. Çocuğun bakım hizmetinin yaşla birlikte çok zorlu bir düzeye çıkması ve geleceğe dair beklentilerin olumsuz bir duruma dönüşmesiyle psikolojik dayanıklılığın diğer yaş grubu çocuklara sahip annelere göre azaldığı söylenebilir. Özel gereksinimli çocuk sahibi olma yılı bakımından özel gereksinimli çocuk sahibi olma yılı 10-14 ile 15-17 arası olan annelerin, yılı daha az olan annelere göre algıları anlamlı düzeyde daha düşük olduğu görülmüştür. Yılım artmasıyla fiziksel, bilişsel ve psikolojik yorgunluğun arttığı bilinmektedir. Bu durumun psikolojik dayanıklılığı zamanla düşürdüğü söylenebilir. Çocuğun özel eğitim alma yılı bakımından özel eğitim yılı 0-4 arası ile 18 yıl ve üzeri olan annelerin, diğer annelere göre genel psikolojik dayanıklılığı anlamlı düzeyde daha yüksek algıladıkları görülmüştür. Özel gereksinimli çocuğun eğitim alması, bir bakıma çocuğun her yönden gelişmesi olarak ifade edilebilir. Eğitim almaya başlanan ilk yıllarda bu durumun annelerin psikolojik dayanıklılıklarına olumlu etki yaptığı düşünülebilir. Aynı şekilde eğitim alma zamanı çok uzun süre olanların da eğitimin sonuçlarına ulaşmasını bakımından annelerin daha gerçekçi bir bakış kazandıkları söylenebilir. Eşinin çocuğa tutumu bakımından ise eşinin tutumu çok iyi olan annelerin, diğer annelere göre psikolojik dayanıklılığı anlamlı düzeyde daha yüksek algıladıkları görülmüştür. Eş desteği bu zorlu süreçte hem fiziksel hem de psikolojik açıdan oldukça önemlidir.

5. KAYNAKÇA

- Basım, H. N., & Çetin, F. (2011). Yetişkinler için psikolojik dayanıklılık ölçeğinin güvenilirlik ve geçerlilik çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 22(2), 104-114.
- Bozyel, P. (2019). *Şiddet görüp görmeme durumuna göre, evli kadınların evlilik doyumu ve psikolojik dayanıklılık düzeylerinin karşılaştırılması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Toros Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Coşkun, Y., & Akkaş, G. (2009). Engelli çocuğu olan annelerin sürekli kaygı düzeyleri ile sosyal destek algıları arasındaki ilişki. *KEFAD*, (10), 213-227.
- Çakır, S. G. (2009) *İngiltere'de yaşayan Türk göçmen kadınların psikolojik sağlamlığı ile ilgili etmenler ve mekanizmalar*. Yayımlanmamış doktora tezi. Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Folkman, S., & Lazarus, R. S. (1985). If it changes it must be a process: Study of emotion and coping during three stages of a college examination. *Journal of Personality and Social Psychology*, 48(1), 150-170.
- Gizir, C., & Aydın, G. (2006). Psikolojik Sağlamlık ve Ergen Gelişim Ölçeği'nin uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(28), 113-128.
- Işıkhan, V. (2005). *Engelli çocuğa sahip anne ve babalarda depresyon*. Ankara: Şefkat Matbaacılık.
- Kararımak, Ö., & Siviş Çetinkaya, R. (2011). Benlik saygısının ve denetim odağının psikolojik sağlamlık üzerine etkisi: Duyguların aracı rolü. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(35), 30-43.
- Karasar, N. (2000). *Bilimsel araştırma yöntemi* (10. Basım). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karatepe, H. (1992). *Okul öncesi dönemde konuşma bozukluğu olan çocuklar*. Ankara: Karatepe Yayınları.
- Kobasa, S. C., Maddi, S. R., & Kahn, S. (1982). Hardiness and health: A prospective study. *Journal of Personality and Social Psychology*, 42(1), 168-177.
- Kobasa, S. C., Maddi, S. R., & Courington, S. (1981). Stres-hastalık ilişkisinde arabulucu olarak kişilik ve anayasa. *Sağlık ve Sosyal Davranış Dergisi*, 22(4), 368-378.
- Kumpfer, K. L. (1999). *Factors and processes contributing to resilience: the resilience framework. resilience and development: positive life adaptations*. Meyer D. Glantz, J, Johnson L, Kluwer Academic Publishers, 179-224, New York.
- Kurnaz, M. (2019). *Bir tıp fakültesinde çalışmakta olan asistan hekimlerin yaşam anlamı ve psikolojik dayanıklılık özellikleri ve ilişkili faktörler*. Tıpta uzmanlık tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Isparta.
- Lambert, C. E., & Lambert, V. A. (1999) Psychological hardiness: State of the science. *Holistic Nursing Practice*, 13(3), 11-19.

Mak, W. W. S., Ng, I. S. W., & Wong C. C. Y. (2011). Resilience: enhancing wellbeing through the positive cognitive triad. *Journal of Counseling Psychology*, 58(4), 610-617.

Okanlı, A., Ekinçi, M., Gözüağca, D., & Sezgin, S. (2004). Zihinsel engelli çocuğa sahip ailelerin yaşadıkları psiko-sosyal sorunlar. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 1-8.

Özay, H. (2004). *Ailenin çocuğa ilişkin kabul ve beklenti düzeyleri*. 13. Ulusal Özel Eğitim Kongresi Bildirileri Özel Eğitimden Yansımalar, Ankara: Kök Yayıncılık.

Sazak, P. E. (2006). Dünyada ve Türkiye'de erken çocukluk özel eğitiminin gelişimi ve erken çocukluk özel eğitim uygulamaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(2), 71-83.

Truffino, J. C. (2010). Resilience: An approach to the concept. *Rev PsiQuiatr Salud Ment*, 3(4), 145-151.

Uçar, M. Z. (2020). *Ergenlik dönemi bireylerinin kişilik özellikleri ile psikolojik dayanıklılık düzeyleri arasındaki ilişki*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Vogt, S. D., Rizvi, S. L., Shipherd, J. C., & Resick, P. A. (2008). Longitudinal investigation of reciprocal relationship between stress reactions and hardiness. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 34(1), 61-73.

Windle, G., Markland, D. A., & Woods, R. T. (2008). Examination of a theoretical model of psychological resilience in older age. *Aging & Mental Health*, 12(3), 285-292.

Zengin, B. (2013). *Özel eğitime muhtaç çocuğa sahip ebeveynlerin algıladıkları sosyal destek, psikolojik dayanıklılık ve umut düzeyleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

6. EXTENDED ABSTRACT

Parenting comes as a gift for everybody, no matter what kind of baby you have. Although every parent dreams about a healthy baby, only some acquire this dream. Some may have a child with special needs or not following a regular development line. Parents having a child with special needs may feel more uncomfortable and stressful than parents of children with no special needs. Therefore, in the field of research these parents need to be more concerned and supported. An interdisciplinary approach, namely, field of studies like child development, education and psychology may help to support these parents. Literature underlines that increasing parents' quality of life will increase the child's quality of life. Parents, more specifically mothers in our culture, are the primary caregivers for most of the children with special needs. Being a primary caregiver and having no or little time to spend for self may enhance feeling of being depressed and feeling depression may lower the quality of personal life. Some studies in literature relates having a child with special needs with facing a trauma. In other words, having a special needs child creates social, financial, and psychological trauma for not only parents but also siblings if there is any. Every family member, specifically parents and more specifically mothers may develop different strategies to cope with this trauma. Some may show development after trauma, but some may not. As every child is unique, every parent needs to be considered as unique. Accordingly, coping strategies used by parents might be unique for the situation they live with. If a parent is successful in developing different strategies of coping, she might be having high level of resilience. Based on the information given above, coping strategies and psychological resilience levels of mothers' gain importance in developing a highly qualified life standards as well as having positive and supporting family relations. Therefore, this study was carried out to examine the relationship between the coping strategies and psychological resilience levels of mothers of children with special needs. Additionally, mothers' coping strategies and resilience levels were also examined across some other variables. In this research study, the personal information form, prepared by the researcher, the coping skills inventory and the psychological resilience scale for adults were used as data collection tools. 303 mothers, having a child with special needs and living in Balıkesir region were participated in this research study in a voluntary manner.

Researchers connected with mothers via special education centers in Karesi, Balıkesir. The research was designed in a quantitative manner as a survey and findings were statistically analyzed. Statistical analysis of data about coping strategies revealed that there was no significant difference in coping skills of mothers in terms of mothers' age, educational status, employment status, diagnosis of the child, presence of another individual with special needs in the family, the gender of the child, the year of having a child with special needs, the child's special education year and the mother's psychological stage. Additionally, significant differences were determined in

terms of monthly income, marital status, time of diagnoses, age of the child and the attitude of the spouse towards the child. Statistical analysis of data about psychological resilience revealed that there was no significant difference in psychological resilience level of mothers in terms of her age, educational status, employment status and marital status, as well as the time of child's diagnoses, child's gender, and psychological stage of mother. Significant differences were determined in terms of parents' monthly income, the diagnosis of the child, the presence of another member having a special need in the family, the age of the child, the year of having a child with special needs, the year or the length of special education received by the child, and the attitude of the spouse to the child. A low level positive and significant relationship was found between coping skills and psychological resilience of mothers of children with special needs. Data also revealed that if the spouse supports mother and have a positive attitude towards the child, mothers may have a high level of psychological resilience and more able to find different coping strategies. Healthier primary caregiver causes healthier family and a child with special needs. In other words, high level of psychological resilience and ability to cope are among the needs of primary caregivers to be fulfilled with the required social and psychological support from both spouse and the society. All were discussed in the paper with statistical analysis and literal comparisons with literature and while some of these findings were supported with other research studies in literature, some findings were not.